

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПОГЛЯДІВ ДО ТЕОРІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК
ВІДКРИТОЇ СИСТЕМИ**

Систематизовано погляди науковців до теорії розвитку підприємства. Розглянуто особливості розвитку підприємства та визначено його характерні контури. Запропоновано авторське визначення понять "розвиток" та "розвиток підприємства"

Постановка проблеми. На сучасному етапі досліджень проблема розвитку стала потужною нішею наукових пошуків в економіці підприємства. Підприємство представляє собою складну систему, непередбачені зміни в якій не піддаються аналізу та передбаченню класичними математичними методами. Головна роль у вивченні теоретичних здобутків з розвитку підприємства належить економічним теоріям та моделям розвитку підприємства. Актуальність таких досліджень зростає оскільки суспільство усвідомлює, що від рівня розвитку підприємства залежить процес виробництва матеріальних благ, задоволення потреб населення та його життєвий рівень, економічна та екологічна безпека країни.

Дослідження теоретичних підходів до розвитку підприємства має важливе науково-практичне значення з таких причин. По-перше, внаслідок термінологічної неточності виникають проблеми пов'язані з формуванням стратегії розвитку конкретних підприємств, оскільки незрозуміло, що таке розвиток та з яких елементів він повинен складатися [22]. По-друге, в дослідженнях пов'язаних з розвитком підприємства, досить часто розвитком називають широкий спектр організаційних змін, проте жодна з них, не містить цілісного вирішення проблеми [52], [53]. По-третє, змінні параметри, що мають ознаки розвитку підприємства як системи, обумовлені внутрішніми протиріччями, що порушують гармонійне узгодження процесів розвитку зі зміною потенціалу розвитку [6]. По-четверте, система цінностей розвитку підприємства не відповідає вимогам сучасного бізнес-середовища [45].

Таким чином, необхідно констатувати, що теоретична база щодо розвитку підприємства є фундаментом на якому мають будуватися подальші наукові розробки. Пошук способів зняття протиріч, що існують в поняттях та категоріях щодо розвитку підприємства сприятиме прискоренню процесу взаємного проникнення досягнень різних теоретичних надбань для вирішення фундаментальних завдань в сфері економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до розвитку підприємств спричинило виникнення різноманітності поглядів на розвиток, а також закономірності його проявів. Проблема економічного розвитку займалися такі відомі представники економічної думки як Р Харрод, Ч. Кобба, П. Дуглас, І. Шумпетер, Т. Веблен, Ф. Хайєк, Я. Тінбергер, Д. Форестер та ін.. Проте, в різних моделях зміст суті розвитку розглядається переважно до окремо визначених проблемних питань економічного функціонування та розвитку. В економічній науці існує велика кількість теоретичних підходів до поняття розвитку, що розглядається з різних позицій, залежно від загальної системи поглядів в даній галузі знань та з акцентом на ті чи інші особливості досліджуваного об'єкта. Їх огляд проводиться в численних наукових працях вчених Ю.П. Анісікіна, Н.В. Афанасьєва, В.Д. Базилевича, С.М. Злупка, З.М. Короткова, Л.Д. Мельника, С.В. Мочерного, О.М. Трідіда, Ю.А. Урманцева, Є.І. Ходаківського, П.І. Ожименка, О.Я. Яременка та ін. Зміни та перетворення, що відбуваються в розвитку окремого підприємства викликають бурхливий науковий інтерес у теоретиків та практиків через динамізм переходу з одного якісного стану в інший, залишаючись при цьому системою. Заслужують на увагу наукові погляди з означеної проблеми дослідження І.О. Богатирьова, В.А. Василенка, О.Є. Кузьміна, Б.Л. Кучина, Ю.С. Погорелова, В.С. Пономаренка, О.В. Раєвської, А. Хіршмана, Ф.І. Хміля, З.Є. Шершньової та ін.. Не зважаючи на велику кількість поглядів, підходів, проведених досліджень існує невизначеність і певна неузгодженість між науковцями з різних галузей знань, щодо основних понять і категорій з розвитку підприємства орієнтованих на наукове пізнання та практичне вирішення об'єктивних протиріч.

Необхідно визнати, що економічна наука розробила достатню кількість фундаментальних і прикладних теорій сформованих для національної та регіональної економік. Проте, теоретичні, методологічні та практичні засади розвитку на рівні окремого підприємства, не зважаючи на значну їх кількість, потребують систематизації, а в перспективі – формування єдиної системи поглядів на теорію підприємства та його багаторівневу модель розвитку.

Мета дослідження. Систематизувати погляди науковців до теорії розвитку підприємства та визначити особливості та характерні контури його розвитку. Потребує додаткового дослідження в теорії розвитку підприємства понятійно-категоріальний апарат, що відображає головні властивості, відносини, зв'язки та явища динамічного розвитку підприємства, що знаходять свій прояв в таких характеристиках, як формування нового, вдосконалення поточного, рух уперед, прогрес.

Викладення основного матеріалу дослідження. Якщо розглядати різні етапи економічного розвитку, то стає очевидним, що підприємству належало і належить головне місце як на мікро-, так і на макро- рівнях. В умовах ринкових відносин центр економічної діяльності переміщується до базової ланки економіки – підприємства, як одного з основних інститутів сучасної економічної системи, що представляє собою, перш за все, відокремлений суб'єкт економічної діяльності, з виконанням своїх функцій у зовнішньому середовищі. Іншими словами підприємство є відкритою системою вбудованою в це середовище та постійно взаємодіє з ним.

Згідно з концепцією підприємства як "відкритої" системи – погоджений у часі та просторі потік ресурсів, що допомагають балансувати та підтримувати ці потоки для отримання запланованих результатів діяльності [58, с.35]. На вході відбувається мобілізація природних, трудових, фінансових, інформаційних та підприємницьких ресурсів від неоднорідних учасників ринку за певних умов. На виході системи – продукція, послуги, продукти та інше, що пропонується підприємством споживачам і підлягає реалізації.

Слід зазначити, що вектори входу є діями, а вектори виходу – реакцією системи на ці дії. У внутрішньому стані підприємства, реакції відбуваються за траєкторіями постійної взаємодії між ним самим, як особливою системою і людиною. Оскільки траєкторія передбачає послідовну зміну векторів у часі, то для підприємства як складної динамічної системи це означає побудову структури в такий спосіб, що для будь – якого рівня організації можна говорити про траєкторію, як про рішення. Отже, виникає ієрархічна структура, для якої оптимальний результат вищого рівня визначається результатами нижчих, і навпаки [37, с. 613]. Тобто, в процесі кількісно-якісних змін в системі, ускладнення її структури і складу, як зазначали Пономаренко В.С., Трідід О.М., Кизим М.О. підвищується її опірність дестабілізуючому впливу зовнішнього середовища й ефективність функціонування [40, с. 62], це зміцнює її життєздатність та забезпечує розвиток [21, с. 296].

Вплив зовнішнього середовища змушує підприємство швидко адаптуватися, вимагає знання законів розвитку, врахування факторів невизначеності та мінливості ринкового економічного середовища. Реальні якісні та кількісні зміни зовнішніх та внутрішніх умов діяльності підприємства створюють певні загрози для його розвитку. Ефективність зміни відповідності між середовищем і системою є безперервним процесом різних форм взаємодії [4, с. 17], що залежить, як від якості елементів системи, так і від способу їх поєднання, тобто від структури системи, що представляє собою єдиний господарський об'єкт.

В межах такого об'єкту виникають протиріччя, що зумовлені взаємодією протилежних взаємовиключних явищ та тенденцій, але які разом з цим, знаходяться у внутрішній єдності та взаємопроникненні, та є рушійною силою розвитку системи для якої характерні незворотні, спрямовані, закономірні зміни, що відкривають нові можливості та напрямки їх вивчення [32]. Незворотність процесів пов'язано з прагненням систем переходити в найбільш ймовірний стан.

Для визначення поняття розвитку підприємства необхідно деталізувати сутність розвитку та з'ясувати його закономірні зміни.

В загальному вигляді термін розвиток має філософське підґрунтя, аналіз суті якого дає можливість констатувати, що це необоротна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. В результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів і зв'язків) [51, с. 561], [49, с. 158].

Професор Базилевич В.Д. в спеціальному виданні основних екологічних термінів "Глосарій зеленого бізнесу", що всебічно характеризують процеси зеленого бізнесу, широко використовуються в науці, освіті, охороні довкілля доповнює філософське визначення розвитку, поступовою фазовою зміною стану процесу зі стрибкоподібним переходом у кінці фази на якісно новий рівень [12, с. 308]. В свою чергу, видатний російський дослідник загальної теорії систем Урманцев Ю.А. тлумачить розвиток, як безкінечно симетричний в одних відносинах та асиметричний в інших глибоко діалектичний процес [50].

Існують й інші погляди до визначення поняття розвитку, як до об'єктивної зміни тільки якісних характеристик системи, зумовленої, як фундаментальними законами природи, так і закономірностями функціонування конкретних систем, що формують нові якості та властивості системи і здатні чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища [3, с. 27], [24, с. 98], [21, с. 296]. Розвиток визначають також, як процес закономірної зміни переходу від одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого [36, с. 643], [16, с. 98], [46, с. 295], [59, с. 37], [44, с. 54]. Разом з цим, відомий український вчений, спеціаліст з економічної теорії Мочерний С.В. є солідарним з думкою науковців щодо поняття розвитку, проте він вважає, що закономірні зміни процесів в межах економічної системи мають кількісний вимір, що знаходить свій прояв у відносній зміні показників у напрямі зростання протягом тривалого періоду, наприклад кількох років [15, с. 283], [34, с. 114]. Виявлено, що розвиток виражається в таких характеристиках, як формування нового [35, с. 110], [25] удосконалення поточного [1, с. 141], [13, с. 75], трансформаційний процес [30, с. 123], рух уперед [5], прогрес [48], [31, с. 6]. Важлива роль дослідженням понятійного

апарату "розвиток" належить [9, с.21], [14], [10, с. 22] в яких розвиток розглядають як становлення нових структурних характеристик об'єкта; зміни в досягненні вищого суспільного та матеріального рівня; багатомірний процес.

В економічній науці існує велика кількість варіантів концепцій та моделей розвитку. В кожній з них, розвиток розглядається з різних позицій, залежно від загальної системи поглядів в даній галузі знань та з акцентом на ті чи інші особливості досліджуваного об'єкта. Їх огляд проводиться в численних наукових працях вчених – економістів. Не зважаючи на тривалість та розгалуженість наукового пошуку у сфері розвитку, дана категорія залишається спірною та дискусійною.

Вивчення теорії розвитку підприємства неможливе без знання економічних основ функціонування суспільства, особливо таких аспектів, як інституціональна економіка, макрота мікроекономіка, економіка підприємства.

Розглядаючи підприємство, як систему, автор звертає увагу на необхідність представлення діяльності підприємства з точки зору сукупності та балансу соціальної, екологічної, економічної та інституціональної складових його розвитку. Такий підхід відповідає концепції сталого розвитку, слідування якій в останні 20 років застосовується в загальноосвітній практиці управління підприємствами.

Розглядаючи погляди економістів на вирішення проблеми розвитку, в економічній теорії можна застосувати системний підхід залежно від способу досягнення оптимального співвідношення між суспільним характером виробництва та обмеженістю ресурсів (табл. 1)

Аналізуючи розроблені теоретичні моделі економічного розвитку, автор робить висновок, що в різних моделях зміст суті розвитку розглядається переважно відносно конкретних проблемних питань економічного функціонування та розвитку – змін характеру суспільного виробництва, процесів його концентрації та пошуків відповідних пріоритетів еволюції, трансформацій відносин власності та зменшення різної направленості інтересів управлінців та власників.

Враховуючи вищезазначене – розвиток характеризує нелінійний (стрибкоподібний та переривчастий) процес нарощування складності, як при переході від одного якісного стану до іншого, так і зміну його типів. Нове є закономірним наслідком попереднього розвитку, воно вбирає в себе увесь позитивний спадок старого та набуває властивості, елементи зв'язку, що прискорюють рух вперед, відповідно до мінливих умов зовнішнього середовища. Тому не випадково, що в світовій економічній науці актуальною та розповсюдженою є теорія економічного розвитку.

В сучасній економічній теорії, вчені знаходяться в пошуку єдиної концепції підприємства, придатної як для розуміння факторів і детермінантів його діяльності, так і для розробки рекомендацій, щодо його розвитку.

Таблиця 1. Теорії економічного розвитку [18], [20], [27], [61].

Теорії розвитку	Представники економічної думки	Основні положення
Неокейнсіанські теорії	Р. Харрод, Є. Домар, Е. Хансен	Економічний розвиток розглядали як оптимальне співвідношення між зайнятістю та інфляцією. Висунуто гіпотезу про існування трьох типів росту: фактичного, гарантованого та максимально можливого. Гарантований темп росту – як прогнозована величина, що визначає лінію безперервного розвитку, з точки зору підприємця. Природний темп розвитку – як максимально можлива в довгостроковому періоді лінія росту за наявного ресурсного забезпечення
Неокласичні теорії	Ч. Кобба, П. Дуглас, Р. Солоу, Я. Тінберген,	Економічний розвиток досягається шляхом впливу технології, інновацій на зміну прибутку, капіталу, процента
Теорії довгострокового техніко-економічного розвитку	І. Шумпетер, Н. Кондратьєв	Економічний розвиток характеризується довгостроковими циклічними коливаннями, основним рушійним фактором якого є науково – технічний прогрес. Результатом є відновлення рівноваги на якісно новому рівні
Неоінституціоналізм	Т. Веблен, Дж. Коммонс, Дж. Гелбрейт, Л. Коуз, Д. Норт	В основу економічного розвитку покладено механізм взаємодії інституціонального середовища та економіки. Це економічний аналіз ролі інститутів та їх вплив на економічний розвиток на основі принципів раціональності та методологічного індивідуалізму
Теорії економічного неолібералізму	Ф. Хайєк, Л. Мізек	Економічний розвиток розглядають через динамізацію реальних процесів в рівноважних моделях, обмеження впливу держави, спонтанний ринковий порядок. Відстоюють позиції індивідуалізму господарюючих суб'єктів та субективізму – це зумовлює мікроекономічну спрямованість концепцій
Концепція сталого розвитку	Я. Тінбергер	Формування темпів і пропорцій економічного розвитку під впливом екологічних і соціальних обмежень на всіх рівнях економіки. Мова йде про оптимальний розподіл ресурсів між поколіннями
Альтернативні моделі економічної динаміки	Д. Форестер, Д. Медоуз,	Пропонують альтернативний шлях економічного розвитку з врахуванням екологічних факторів. Відхиляють концепцію сталого розвитку як малоперспективну. Основними складовими моделі є чисельність населення, виробництво продовольства, забруднення природного середовища, витрати не відновлюваних ресурсів. Ці величини згідно закону експоненційного росту зростають за фіксований період у фіксоване число разів. Тому неможливо зберегти попередні темпи інтенсивного росту, якщо цей ріст відбувається за рахунок обмежених ресурсів

Окремі питання створення, діяльності, взаємодії та розвитку підприємств обговорюються в міждисциплінарному розрізі, більшість проблем з розвитку підприємства вивчаються на стику економіки з іншими науками - екологією, правом, соціологією, управлінням та ін. У зв'язку з цим, існує велика кількість видових проявів розвитку, залежно від: складності об'єкта (індивідуальний, загальний)[39]; форми (прямолінійний, ламаний, хвиле – та спіралеподібний) [23]; характеру та динаміки змін (спрямований, циклічний, спіральний, еволюційний, революційний); виду потенціалу (виробничий, фінансовий, інноваційний, маркетинговий, мотиваційний, трудовий) [4]; якості змін (прогресивний, регресивний) [2], [47]; впливу змін (технічний, соціальний, організаційний,

економічний, фінансовий, інноваційний, екстенсивний, інформаційний, революційний) [8]; стадій життєвого циклу організації (розвиток завдяки створенню, становленню, піднесенню, насиченню, реорганізації) [30] та інші.

На основі систематизації поглядів науковців та вчених, щодо поняття розвитку підприємства нами виявлено такі його характерні контури: мінливість окремих параметрів системи та стохастичність її поведінки; наявність граничних можливостей, що визначаються існуючими ресурсами; здатність змінювати свою структуру та формувати варіанти поведінки; вміння протистояти ентропійним тенденціям; здатність адаптовуватись до мінливих умов (табл. 2).

Таблиця 2. Систематизація теоретичних підходів до поняття "розвиток підприємства"

Автор, джерело	Визначення поняття
Залежно від характеру змін	
Затхей А.Р. Особливості планування розвитку вітчизняних промислових підприємств / А.Р. Затхей // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: [збірник наукових праць] / Відп. ред. О.Є. Кузьмін. – Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2001. – № 436. – С. 31-35.	Розвиток – процес цілеспрямованої зміни в часі економічних, технічних, організаційних чи соціальних параметрів організаційно-економічної системи, що передбачає комплекс певних дій для забезпечення поставленої мети. Розвиток – набуття потенціалу для покращання техніко-економічних та соціальних характеристик функціонування підприємства. Розвиток як економічна категорія визначається метою, цілями та засобами [17, с. 32]
Богатирьов І.О. Ефективність розвитку підприємств / І.О. Богатирьов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 7-8 (26-27). 2006. – № 1. – С. 73-79.	Розвиток підприємства – сукупність змін різної економічної природи, цілеспрямованості, інтенсивності, що об'єктивно протікають в соціально-економічній системі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, а також приводять до переходу і фіксації підприємства в різних організаційно-економічних станах [4]
Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий / Т. Коно – М.: Экономика. – 1987. – 128 с.	Розвиток підприємства – це зміна умов існування організації в часі [19, с. 49]
Хміль Ф.І. Основи менеджменту: Підручник / Ф.І. Хміль – К.: Академвидав. 2003. – 608 с.	Розвиток підприємства – це довготермінова робота в організації щодо удосконалення процесів вирішення проблем і оновлення, що пов'язано з проведенням змін в організації [55, с. 173]
Залежно від трансформації системи обумовленої суперечностями	
Раєвська О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О.В. Раєвська. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 496 с.	Розвиток підприємства – це унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі і часі, який характеризується перманентно змінюю глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури і переводом його в новий аттрактор функціонування [42, с. 108]
Василенко В.А. Организационно-циклическая и структурно-функциональная модели развития организации / В.А. Василенко // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 56, Т. 1. – С. 100-107.	Розвиток підприємства – це не разові перетворення з метою досягнення "найкращого" (а тому і складного) стану системи, а процес, що не припиняється в часі, плин якого не завжди відбувається постійно і безупинно, найчастіше йде стрибкоподібно з подоланням різних за глибиною й охопленням криз [7, с. 101]
Залежно від синхронізації дії підсистем	
Пономаренко В.С., Стратегічне управління розвитком підприємства: навч. посібн. / В.С. Пономаренко, О.І. Пушкар, О.М. Трідід – Харків: ХДЕУ, 2002. – 640 с.	Розвиток підприємства – виділена в складі підприємства система, в якій об'єднані процеси, що ведуть до кількісних та якісних змін у всіх функціональних галузях підприємства, а також запускаються механізми самоорганізації оперативного управління розвитком [41, с. 10]
Хиршман А. Теория развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики / А. Хиршман // Вопросы экономики. – 2000. – № 6 – С. 137-156.	Розвиток підприємства – це зрушення, що призводить до порушення економічної рівноваги всього підприємства або окремих його підсистем, що мають позитивну роль, оскільки вони стимулюють проведення заходів спрямованих на виправлення не рівноважного стану систем [54, с. 152]
Мазур І.І. Эффективный менеджмент: Учеб. пособие для вузов / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро, Н.Г. Ольдерогге, – М.: Высшая школа., 2003. – 355 с.	Організація у своєму розвитку проходить певні стадії, які називаються стадіями життєвого циклу організації [29, с.41]
Кузьмін О.Є. Основи менеджменту: Підручник./ О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник – К.: "Академвидав", 2003. - 416 с.	Розвиток кожної організації має циклічний характер, тобто проходить через певні стадії життєвого циклу, що визначають особливості виробничо-господарської, інвестиційної, фінансової та інших видів діяльності [26, с.36]
Залежно від адаптивності підприємства як системи	
Коршунова Е.Д. Моделирование процесса адаптивного управления организационным развитием предприятия / Е.Д. Коршунова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 2 – С. 34-39	Розвиток підприємства – це процес формування, накопичення та використання стратегічних здатностей з метою забезпечення зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції підприємства на ринках праці, капіталу та товарів відповідно до встановлених цілей [22, с. 35]
Шубравська О.В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрями дослідження / О.В. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 36-42.	Розвиток системи – це процес її переходу із одного стану в інший, що супроводжується зміною її якісних і кількісних характеристик [59, с. 37]
Залежно від досягнення поставленої мети	
Гительман Л.Д. Преобразующий менеджмент: Лидерам реорганизации и консультантам по управлению: [учебное пособие]. / Л.Д. Гительман. – М.: Дело, 1999. – 496 с.	Розвиток підприємства – процес закономірного переходу з одного якісного стану до іншого, який забезпечує конкурентні переваги виробництва та своєчасну його переорієнтацію на інші ринки [11]
Черных А.В. Механизм устойчивого развития предприятия в период активной инвестиционной деятельности: Автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05. – Белгород: Белгородский государственный технический университет, 2006. – 20 с.	Розвиток підприємства – обумовлений вплив факторів внутрішнього і зовнішнього середовища та розвиток, що характеризується збільшенням його потенціалу, попиту на продукцію, масштабу діяльності, можливість забезпечити процес виробництва та зберігати платоспроможність протягом тривалого періоду часу [57, с. 8]
Кучин Б.Л. Управление развитием экономических систем: технический прогресс, устойчивость. / Б.Л. Кучин, Е.В. Якушева – М.: Экономика. 1990. – 157 с.	Розвиток підприємства – це сукупна зміна у взаємозв'язку кількісних, якісних і структурних категорій [28, с. 4]

З позиції загальнонаукового розуміння розвиток підприємства має потрійну природу – як явище, закон та принцип, що пов'язано з потрійністю його прояву як процесу, як результату, як іманентної властивості [38, с. 53].

Не викликає заперечень той факт, що для розвитку підприємства як відкритої системи характерні певні особливості [31], [43], [56]:

– динамізм – здатність підприємства змінюватися, розвиватися, переходити з одного якісного стану в інший, залишаючись при цьому системою;

– цілісність – спрямування всіх частин системи на досягнення загальної мети та володіння загальними властивостями, ознаками і поведінкою системи;

– відкритість – функціонування підприємства у мінливому зовнішньому середовищі та його адаптивність як системи;

– ієрархічність – розподіл системи за компонентами від складних систем до підсистем і т.д.;

– саморегуляція – властивість систем різних рівнів зберігати внутрішню стабільність завдяки скоординованим реакціям, що компенсують вплив мінливих умов навколишнього середовища;

– самоорганізація – спонтанний перехід від неупорядкованого стану системи до впорядкованого внаслідок спільної (синхронної) дії багатьох підсистем;

– саморозвиток – внутрішньо необхідна довольна зміна (трансформація) системи, обумовлена її суперечностями;

– синергізм – результат поєднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему для отримання так званого системного ефекту.

Досліджуючи поняття розвиток підприємства, необхідно відмітити, що науковці та практики характеризують його з різних позицій. Розвиток підприємства за Й. Шумпетером пояснюється через побудову нових комбінацій з наявних в розпорядженні підприємця виробничих ресурсів. Нові комбінації включають такі п'ять варіантів: створення нового продукту; впровадження нового методу виробництва; освоєння нового ринку збуту; отримання доступу до нового ринку сировини; створення нової форми організації [60]. Проте, слід відмітити, що автор не враховує скорочення доходів по відношенню до новацій, але не дивлячись на це, він розглядає довгострокові фактори, що впливали і були гальмом для зростання добробуту. В більшості своїй ці фактори залежали від соціально-культурних змін.

В динаміці розвитку знаходиться в стані наближення або віддалення від стану рівноваги. При цьому напрям розвитку підприємства як відкритої системи характеризується збалансованістю економічних, екологічних, соціальних та інституціональних параметрів.

Співвідношення між параметрами системи дозволяють виявити закономірності розвитку:

– посилення в часі взаємозалежності та взаємодії параметрів розвитку системи;

– оптимізація збалансованості параметрів системи формує умови для позитивного розвитку в довгостроковому часовому інтервалі;

– зниження збалансованості рівня системи за будь-яких негативних змін її параметрів уповільнює розвиток, що може призвести до нестійкого стану системи.

Будь-яка відкрита система (у тому числі і підприємство) в своєму розвитку не може довгий час знаходитися в рівноважному стані. Вона піддається впливу різних факторів, тому можуть виникати не рівноважні стани (коливання), що позначаються на її розвитку.

Розвиток підприємства стає нестійким тоді, коли в силу загострення внутрішніх протиріч або з навколишнім середовищем виникає кризовий стан системи, пов'язаний з можливостями її руйнування або переходу в новий якісний стан.

Оскільки необхідність перетворень обумовлена порушенням рівноважного стану підприємства, фактор порушення рівноваги виконує роль своєрідного пускового механізму, що ініціює еволюційний розвиток. Аналіз періодичності порушення рівноваги сприятиме своєчасному плануванню майбутніх змін, що приводять систему в рівноважний стан на якісно новому рівні. Для визначення періодичності виникнення перехідних процесів на підприємстві необхідно прогнозувати цикли розвитку, які формуються внаслідок факторів зовнішнього та внутрішнього впливу.

Результати проведеного дослідження показують, що можливість розвитку підприємства в економічній системі пов'язана з цілісністю існування структурного та

функціонального, з організаційно-управлінськими зв'язками та взаємовідносинами на всіх ієрархічних рівнях. У зв'язку з цим, основним стрижнем системного підходу до розвитку підприємства повинна бути ідеологія консолідованого розвитку підприємства, суспільства та світової спільноти в напрямі ефективного вирішення нових глобальних проблем пов'язаних з протиріччями в економічному, екологічному та соціальному середовищі.

Виникнення, функціонування та розвиток підприємства як відкритої системи обумовлено формуванням на ринку попиту на продукцію, що здатна задовольнити потреби покупців. Відповідно така система повинна бути адаптована до довгострокового задоволення споживчого попиту, що складає основу стратегічного розвитку підприємства.

Отже, розвиток підприємства на думку автора, як в статичній, так і динамічній – це впорядкованість, узгодженість, взаємодія більш або менш диференційованих або автономних частин цілого обумовлені його будовою, з метою досягнення кращого поєднання елементів структури, що посилює, підвищує вихідні показники системи порівняно з показниками попереднього етапу її функціонування, тобто сприяє вилученню потенційної енергії в новому стані.

Розвиток підприємства визначається таким способом його функціонування, що зорієнтований на досягнення взаємодії між ресурсами, технологіями і менеджментом з зовнішнім середовищем, з ціллю забезпечення виробництва високоякісної продукції, досягнення високої продуктивності праці на основі кращого використання елементів природи та навколишнього середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання теоретичної систематики та формалізації опису розвитку підприємства автором було визначено поняття "розвиток" як нелінійний (стрибокподібний та переривчастий) процес нарощування складності, як при переході від одного якісного стану до іншого, так і зміну його типів. Нове є закономірним наслідком попереднього розвитку, воно вбирає в себе увесь позитивний спадок старого та набуває властивості, елементи зв'язку, що прискорюють рух вперед, відповідно до мінливих умов зовнішнього середовища.

На основі систематизації поглядів науковців та вчених з теорії розвитку виявлено закономірності та характерні контури розвитку, визначено, що основним стрижнем системного підходу до розвитку підприємства повинна бути ідеологія консолідованого розвитку підприємства, суспільства та світової спільноти в напрямі вирішення глобальних проблем.

На думку автора "розвиток підприємства" як в статичній, так і динамічній – це впорядкованість, узгодженість, взаємодія більш або менш диференційованих або автономних частин цілого обумовлені його будовою, з метою досягнення кращого поєднання елементів структури, що посилює, підвищує вихідні показники системи порівняно з показниками попереднього етапу її функціонування, тобто сприяє вилученню потенційної енергії в новому стані.

Систематизація наукових підходів до розвитку підприємства є похідною та фундаментом для подальших досліджень складових механізму, що ініціює розвиток підприємства як системи.

Список використаної літератури:

1. *Анискин Ю.П.* Управление корпоративными изменениями по критерию устойчивости: монография / Ю.П. Анискин, П.А. Бульканов, С.А. Еникеева, Д.И. Митрохин, М.Н. Нечепуренко и др.; под ред. Ю.П. Анискина. – М.: Издательство "Омега – Л", 2009. – 404 с.
2. *Афанасьев Н.В.* Управление развитием предприятия: монография / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х.: Издательский дом "ИНЖЕК", 2003. – 184 с.
3. *Белопольский Н.В.* Энвайроника – наука о развитии и совершенствовании общества и мира / Н.В. Белопольский. – Донецк – Мариуполь: ИЭП НАН Украины, 1997. – 331 с.
4. *Богатирьев И.О.* Эффективность развития предприятий / И.О. Богатирьев // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 7-8 (26-27). 2006. – № 1. – С. 73-79.
5. *Босенко В.А.* Всеобщая теория развития / В.А. Босенко – К.: Екс. Об., 2001. – 311 с.
6. *Бурда А.И.* Методические аспекты формирования потенциала устойчивого развития предприятия: материалы международной научно-практической конференции ["Социально – экономическое развитие Украины и ее регионов: проблемы науки и практики"] // Бизнес Информ: научный журнал. – 2009. – № 4(1). – С. 23-26.

7. *Василенко В.А.* Организационно - циклическая и структурно-функциональная модели развития организации / В.А. Василенко // *Культура народов Причерноморья*. – 2004. – № 56, Т. 1. – С. 100-107. 8. *Воронков Д.К.* Взаимосвязь развития и изменений на предприятии / Д.К. Воронков // *Бизнес Інформ*. – 2009. – № 7. – С. 89-93. 9. *Гапоненко А.Л.* Стратегическое управление: учебник / А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. – М.: Омега – Л, 2004. – 472 с. 10. Генезис і розвиток суб'єктів господарювання: Управління розвитком суб'єктів господарювання: монографія // [авт. кол.: О.Л. Яременко, О.М. Панкратова, В.Г. Яременко та ін.]; за заг. ред.: О.Л. Яременка, Г.В. Строкович; Нар. укр. акад. – Х.: Вид-во НУА, 2008. С. 5–62. 11. *Гительман Л.Д.* Преобразующий менеджмент: Лидерство реорганизации и консультантам по управлению: [учебное пособие]. / Л.Д. Гительман. – М.: Дело, 1999. – 496 с. 12. Глосарій зеленого бізнесу: українсько – німецько – російсько – англійський / В. Базилевич, Д. Вальтер, В. Хартман та ін.; наук. ред.: В. Базилевич, Д. Вальтер. – К.: Знання, 2010. – 518 с. 13. *Денисов Ю.Д.* Формирование территориальной общности как основы регионального развития / Ю.Д. Денисов, Е.Б. Семичастная // *Город, район, государство: проблемы распределения полномочий*. Сб. научн. тр. – Донецк: ООО «Юго - Восток, Лтд», 2003. – С. 72-79. 14. Edward Roger Communication and Development: The Passing of the Dominant Paradigm // *Communication Research*, v. 3, № 2. April, 1976. – P. 213 – 240 с. 15. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Е 45 Т. 3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с. 16. *Забродська Л.Д.* Стратегічне управління: реалізація стратегії: навч. посібн. [для студ. економ. спец.] / Л.Д. Забродська – Харків: Консул, 2004. – 208 с. 17. *Затхей А.Р.* Особливості планування розвитку вітчизняних промислових підприємств / А.Р. Затхей // *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*: [збірник наукових праць] / Відп. ред. О.Є. Кузьмін. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2001. – № 436. – С. 31-35. 18. *Злупко С.М.* Історія економічної теорії: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. / С.М. Злупко. – К.: Знання, 2005. – 71 с. 19. *Коно Т.* Стратегія і структура японських підприємств / Т. Коно – М.: Економіка. – 1987. – 128 с. 20. *Корнійчук Л.Я.* Історія економічних учень: Підручник / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник. За ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко – К.: КНЕУ, 1999. – 564 с. 21. *Коротков З.М.* Концепція менеджмента / З.М. Коротков – М.: Дека, 1997. – 304 с. 22. *Коршунова Е.Д.* Моделирование процесса адаптивного управления организационным развитием предприятия / Е.Д. Коршунова // *Менеджмент в России и за рубежом*. – 2004. – № 2 – С. 34-39. 23. *Краткий философский словарь*. / Под ред. А.П. Алексеева. – М.: Проспект, 1997. – 217 с. 24. *Крынская Л.И.* Системный подход к построению модели развития регионов / Л.И. Крынская // *Культура народов Причерноморья*. – 2004. – N 55, Т.3. – С. 96-101. 25. *Кузьменко Л.М.* Управление функционированием и развитием экономики региона: монография / Л.М. Кузьменко. – Донецк: Ин-т экономики пром-ти, 2004. – 284 с. 26. *Кузьмін О.Є.* Основи менеджменту: Підручник / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник – К.: «Академвидав», 2003. – 416 с. 27. *Курс экономической теории: Учебник* / М.Н. Чепурин, Е.А. Киселева. Под ред. проф. М.Н. Чепурина, Е.А. Киселевой. – Киров.: Изд-во «АСА», 1997 – 624 с. 28. *Кучин Б.Л.* Управление развитием экономических систем: технический прогресс, устойчивость. / Б.Л. Кучин, Е.В. Якушева – М.: Экономика. 1990. – 157 с. 29. *Мазур И.И.* Эффективный менеджмент: Учеб. пособие для вузов / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро, Н.Г. Ольдерогге. – М.: Высшая школа., 2003. – 355 с. 30. *Максименко І.О.* Про деякі підходи до визначення видів розвитку та механізму управління підприємством / І.О. Максименко, В.І. Бокій // *Вісник КНУТД. Проблеми економіки організацій та управління*. – 2007. – № 1. – С. 121-126. 31. *Масленникова Н.П.* Управление развитием организации / Н.П. Масленникова – М.: Центр экономики и маркетинга, 2002. – 304 с. 32. *Мельник Л.Г.* Методология развития / Л.Г. Мельник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – 602 с. 33. *Мельник Л.Г.* Экономика развития: учебное пособие / Мельник Л.Г. – Сумы: Издательство «Университетская книга», 2000. – 450 с. 34. *Мочерний С.В.* Методология економічного дослідження / С.В. Мочерний – Львів: Світ, 2001. – 416 с. 35. *Новікова М.В.* Управління реструктуризацією підприємства/ М.В. Новікова // *Науково – технічний збірник*. – Харків. – 2009. – № 78. – С. 110-117. 36. *Ожегов М.И.* Толковый словарь русского языка / М.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова / Рос. акад. наук. – М.: Азбуковник, 1998. – 944 с. 37. *Пащенко І.Н.* Структурні закономірності організаційні системи «підприємство» [електронний ресурс] / І.Н. Пащенко, Л.І. Чернобай // *Проблеми економіки та управління*. – Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2008. – С. 608-616. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/1129>. 38. *Погорелов Ю.С.* Моделирование развития предприятия / Ю.С. Погорелов // *Актуальні проблеми економіки*. – 2009. – № 10(100). – С. 51-59. 39. *Погорелов Ю.С.* Развитие предприятия: понятия та види / Ю.С. Погорелов // *Культура народов Причерноморья*. – 2006. – № 88. – С. 75-81. 40. *Пономаренко В.С.* Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: монографія / В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим. – Х.: Видавничий дім «ІНЖЕК», 2003. – 328 с. 41. *Пономаренко В.С.* Стратегічне управління розвитком підприємства: навч. посібн. / В.С. Пономаренко, О.І. Пушкар, О.М. Тридід – Харків: ХДЕУ, 2002. – 640 с. 42. *Раевнева О.В.* Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О.В. Раевнева. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 496 с. 43. *Реймерс Н.Ф.* Природопользование: Словарь – справочник / Н.Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 637 с. 44. *Самочки В.Н.* Гибкое развитие предприятия. Анализ и планирование/ В.Н. Самочкин. – 2 – е изд. испр. и доп. - М.: Дело, 2000. – 376 с. 45. *Сидорова А.В.* Приоритеты развития предприятий в условиях глобальной экономической кризиса / А.В. Сидорова, О.А. Курносова // *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. – Хмельницький. – 2009. – № 3, Том 1. – С. 48-52. 46. *Скібіцький О.М.* Стратегічний менеджмент: навч. посібн. / О.М. Скібіцький – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с. 47. *Смирнов Э.А.* Основы теории организации: Учебное пособие для вузов / Э.А. Смирнов. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 375 с. 48. *Тридід О.М.* Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства: монографія / О.М. Тридід. – Х.: ХДЕУ. – 2002. – 364 с. 49. *Украинская советская энциклопедия*, том 9 // [Авт. кол.: О.К. Антонов, Б.М. Бабий, Ф.С. Бабичев, М.П. Бажан и др.]. За гл. ред. М.П. Бажана – К.: «Полиграфкнига», 1983. – 558 с. 50. *Урманцев Ю.А.* Симметрия и асимметрия развития / Ю.А. Урманцев // *Сознание и физическая реальность*. – 1997. – Том 2. – № 2. – С. 80-83. 51. *Философский энциклопедический словарь* / Гл. редакция Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Сов. – Энциклопедия, 1983. – 840 с. 52. *Фрайлингер К.* Управление изменениями в организации. Как успешно провести преобразование / К. Фрайлингер, И. Фишер. – М.: Книгописная палата, 2002. – 260 с. 53. *Харрингтон Дж.* Совершенство управления изменениями / Дж. Харрингтон; пер. с англ.; [ред. В.В. Брагин]. – М.: Стандарты и качество, 2008. – 192 с. 54. *Хиршман А.* Теория развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики / А. Хиршман // *Вопросы экономики*. – 2000. – № 6 – С. 137-156. 55. *Хміль Ф.І.* Основи менеджменту: Підручник / Ф.І. Хміль – К.: Академвидав, 2003. – 608 с. 56. *Ходаківський Є.І.* Методологія наукових досліджень в парадигмі синергетики: Монографія / Є.І. Ходаківський, В.К. Данилко, Ю.С. Цал-Цалко. За заг. ред. д-ра екон. наук Є.І. Ходаківського. – Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2009. – 340 с. 57. *Черных А.В.* Механизм устойчивого развития предприятия в период активной инвестиционной деятельности: Автореф. дис. – канд. екон. наук: 08.00.05. – Белгород: Белгородский государственный технический университет, 2006. – 20 с. 58. *Шершньова З.Є.* Стратегічне управління: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. / З.Є. Шершньова – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с. 59. *Шубравська О.В.* Сталий економічний розвиток: поняття і напрямки дослідження / О.В. Шубравська // *Економіка України*. – 2005. – № 1. – С. 36-42. 60. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития. М.: Прогрес, 1982. – 159 с. 61. *Юхименко П.І.* Історія економічних учень: навч. посібн. / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К.: Знання-Прес, 2005. – 583 с.

ЮШКЕВИЧ О.О. – кандидат економічних наук, доцент Житомирського державного технологічного університету